

ДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАПЕЛАНСЬКОЇ СЛУЖБИ В МЕДИЧНІЙ І ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМАХ УКРАЇНИ

Анотація

В аналітичній записці розглядаються проблеми створення служби капеланів у медичній та пенітенціарній системах України. Показано недосконалість законодавчого забезпечення цих процесів. Наводяться рекомендації щодо можливих шляхів організації функціонування служби капеланів у медичній та пенітенціарній системах України для забезпечення духовно-гуманітарної та морально-психологічної підтримки українських громадян у складних життєвих обставинах.

ДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАПЕЛАНСЬКОЇ СЛУЖБИ В МЕДИЧНІЙ І ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМАХ УКРАЇНИ

Духовно-релігійна опіка в медичних і пенітенціарних закладах має тривалий досвід у багатьох країнах. Після відновлення незалежності України у вітчизняних лікарнях та інших медичних закладах, так само, як і в місцях позбавлення волі, стала спорадично запроваджуватися практика релігійної опіки й підтримки хворих та осіб, котрі відбували покарання. Номінально і Конституція України, і Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» надають громадянам таке право.

Необхідно зазначити, що в той же період низка країн Європи прагнула об'єднати власний досвід та виробити спільні підходи і засади до капеланського служіння у медичній сфері. В червні 2002 року в місті Турку (Фінляндія) була проведена 7-а Нарада Європейської мережі медичного капеланства. Колективний документ¹ увібрав специфіку служіння 40 різних церков і церковних організацій з 21 країни Європи.

Таким чином, визначено наступне:

1) капеланське служіння проводиться в різних секторах медичної опіки задля духовних і релігійних потреб страждаючих і тих, хто ними опікується, використовуючи особисті, культурно-релігійні та громадські ресурси;

2) медичне капеланство в різних державах організовано по різному. Зокрема, воно формується релігійними громадами; самими медичними закладами; державною політикою медичної опіки або асоціаціями капеланів.

Характерно, що капеланське служіння може здійснюватися як кліриками (священнослужителями), так і мирянами. Але вони повинні мати спеціальну освіту для такого служіння. Така професійна освіта має

¹Засади медичного капеланства в Європі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

як мінімум кілька складових, а саме: навички й знання у галузі медичної опіки; клінічно-практичний досвід і вміння; богословсько-пастирські знання; духовно-релігійні знання. Лише за цих умов кандидати на капеланське служіння призначаються релігійною громадою або церковним керівництвом і будуть визнані медичною установою. Після такого визнання вони стають повноправними суб'єктами поліфункціональної системи медичної сфери.

Залежно від конкретних обставин капелани, обслуговуючи хворих пацієнтів, їхніх родичів і близьких, а також персонал медичних закладів, повинні здійснювати діяльність у таких напрямках:

- а) захищати цінність і гідність кожної людини;
- б) пояснювати сутність життєвого досвіду про хвороби, страждання та смерть;
- в) показувати підтримуючий та примиряючий потенціал релігійної віри;
- г) враховувати особисті духовні потреби людей, не нав'язуючи інших переконань;
- д) виявляти особливе співчуття та розуміння тих, хто є в розпачі, виконуючи релігійні обряди згідно з традиціями, прийнятними для потребуючих;
- е) брати участь у навчальних програмах для медичного персоналу;
- є) бути не лише посередниками, але й захисниками прав пацієнтів медичної сфери;
- ж) вміти оцінювати дієвість духовної опіки, котру надає капеланська служба, беручи участь у відповідних науково-дослідницьких і просвітницьких програмах.

Важливо зазначити, що хоча й капеланська служба у місцях позбавлення волі має свою певну специфіку (в порівнянні з медичним

капеланством), загальні підходи і напрямки їхньої діяльності співпадають і можуть використовуватися для організації капеланської служби у пенітенціарній системі.

Практика різних країн світу показує, що співпраця пенітенціарних систем і релігійних організацій дає позитивні результати шляхом виховної й просвітницької роботи з контингентом засуджених. Це проявляється у збільшенні частки повернення суспільству громадян, котрі стають на шлях законслухняності.

Треба наголосити, що у багатьох державах тюремне капеланське служіння врегульоване законодавчо, а тому й має відповідну підтримку держави. Окрім здійснення власної релігійної культової практики капелани зобов'язуються виконувати низку додаткових функцій. Наприклад, брати участь у роботі дисциплінарних рад, контролювати листування в'язнів, співпрацювати з тюремними психологами, медиками та іншими працівниками в'язничних установ, навчати грамоті й основам зміцнення сім'ї, а також повідомляти ув'язненим підопічним про смерть їхніх родичів тощо.

Призначення або запрошення до капеланського служіння в пенітенціарних системах передбачає набуття претендентами певного освітнього і практичного цензу. Зокрема, у США щоби отримати можливість працювати із засудженими, релігійний діяч повинен мати освіту не нижче магістра та обов'язковий сертифікат відповідної релігійної організації про ділові якості й здатність до співпраці з ув'язненими. Далі вони працюють за контрактом, або як волонтери – на громадських засадах.

Цікавим є досвід тюремних капеланів Великобританії. Окрім звичайних обов'язків вони за погодженням адміністрацією організують зустрічі з колишніми в'язнями, котрі на тривалий час були позбавлені

волі, але після завершення відбуття покарання остаточно розірвали зі своїм злочинним минулим.

Значний досвід тюремного капеланства у Фінляндії дозволяє лютеранським священикам часто виступати в ролі психологів і соціологів. Саме лише з ними деколи в'язні фінських тюрем прагнуть поговорити про свої родинні або виробничі проблеми.

Привертає увагу організованість роботи тюремних священиків у Польщі. Значною мірою їхній порядок зумовлений переважністю та масовістю католицького віросповідання. Відтак головний капелан призначається конференцією польських єпископів і виконує обов'язки особливого посередника між державою і церквою. Йому підпорядковуються капелани тюремних округів, що налічують від 10 до 20 закладів позбавлення волі. Безпосередньо у виправному закладі служить капелан, котрий укладає письмову угоду з керівником даного закладу.

Характерно, що у Польщі тюремний капелан є водночас парафіяльним священиком й утримує його (тобто сплачує йому заробітну плату) конкретна парафія. Й лише в рідкісних випадках, за наявності бюджетних можливостей, певна фінансова винагорода капелану може надаватися адміністрацією виправної установи.

Пенітенціарна система України також вже має власний досвід тюремного капеланства, що дозволяє очікувати позитивного впливу на процес морального виховання тих, хто відбуває покарання у виправних закладах.

Водночас головною проблемою для організації ефективної роботи і медичного, і тюремного капеланства в Україні є, по-перше, відсутність законодавчого врегулювання даного виду діяльності релігійних організацій, а по-друге, підпорядкування переважної більшості

православних громад московському патріархатові, що є невід'ємною частиною імперсько-ідеологічного механізму Росії, як держави-агресора.

Це актуалізовано ще й постійно зростаючою кількістю українців, котрі пройшли пекло нинішньої російсько-української війни, адже багато з них змушені лікуватися в медичних закладах після отриманих поранень, або проходити курс соціальної реабілітації для повернення до повноцінного цивільного життя.

Важко собі уявити, як можна сприйняти діяльність медичних чи інших капеланів, котрі належать до московського патріархату, зокрема, до УПЦ(МП), нашими колишніми воїнами-учасниками АТО, які *потребують реабілітації внаслідок отримання ними бойових травм психологічного характеру.* Так само неприродно виглядають спроби надати священиками УПЦ(МП) духовно-гуманітарну та морально-психологічну підтримку рідним і близьким тих українських воїнів, котрі загинули, захищаючи Україну від російської агресії.

У 2016 році до Верховної Ради України було внесено проект Закону України № 4987 «Про внесення змін до Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" (щодо запровадження душпастирської опіки в сфері охорони здоров'я)»². В цьому законопроекті додавалася така новела: «Частина першу статті 3 після абзацу одинадцятого доповнити новим абзацом дванадцятим такого змісту: "душпастирська опіка – діяльність в закладах охорони здоров'я священнослужителів (капеланів), уповноважених релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, спрямована на забезпечення релігійних та духовних потреб пацієнтів, членів їх сімей, а також працівників закладів охорони здоров'я.".

² Проект Закону України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я (щодо запровадження душпастирської опіки в сфері охорони здоров'я)» (реєстр. № 4987 від 14.07.2016 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59751

Також пропонувалося доповнити Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» статтею 24 «Душпастирська опіка в сфері охорони здоров'я», де подавався певний спосіб організації такої опіки.

Даний законопроект має усі ознаки декларативності й навіть публіцистичності, і не сприятиме розв'язанню проблеми організації в Україні служби медичного капеланства. Більш того, він входить у протиріччя з низкою законів, про що зазначено у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України³. Саме тому 2 листопада 2016 року цей законопроект був відхилений Верховною Радою України.

24 листопада 2017 року до Верховної Ради України подано проект Закону України «Про пенітенціарну систему»⁴. Цей законопроект було розроблено широким колом фахівців і народних депутатів (у тому числі робочої групи Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України та Міністерства юстиції України щодо реформування пенітенціарної системи).

Розробники проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» прагнуть відобразити сучасні потреби українського суспільства, зокрема, стосовно організації служби капеланів у пенітенціарній системі. Але, на жаль, тут ситуація подібна до історії з медичним капеланством.

У розділі V «Соціальний захист осіб рядового і начальницького складу пенітенціарної системи» щодо капеланської служби є лише невеличка частина шоста статті 50: «6. Особам рядового і начальницького складу пенітенціарної системи протягом робочого дня у вільний від виконання

³ Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я (щодо запровадження душпастирської опіки в сфері охорони здоров'я)» (реєстр. № 4987 від 14.07.2016 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59751

⁴ Проект Закону України «Про пенітенціарну систему». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965

службових обов'язків час за бажанням може надаватися психологічний супровід та душпастирська допомога психологами та капеланами установи виконання покарань або слідчого ізолятора». Некоректність порядку викладення цієї частини породжує більше питань, аніж відповідей. Наприклад, «протягом робочого дня у вільний від виконання службових обов'язків час» – а що ще крім «виконання службових обов'язків» «протягом робочого дня» повинен робити службовець? Особливе питання викликає формулювання *«може надаватися психологічний супровід та душпастирська допомога психологами»*. На наше переконання, ці положення необхідно виписати так, щоби чітко розрізнялися функції капеланів і психологів або інших фіхівців пенітенціарної системи.

У розділі VII «Прикінцеві і перехідні положення» розробники пропонують внести деякі зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 3 – 4, ст. 21). Так, частину сьому статті 128¹ рекомендується викласти у такій редакції: «7. Священнослужителі (капелани) можуть відвідувати установи виконання покарань для проведення заходів душпастирської опіки за спеціальним дозволом адміністрації таких установ, виданим за формою та у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у завчасно погоджений з адміністрацією установи час». Окрім того, цю ж статтю 128 доповнити частиною дев'ятою такого змісту: «9. В установах виконання покарань можуть здійснювати душпастирську опіку священнослужителі (капелани) у кількості, достатній для задоволення релігійних потреб засуджених різних віросповідань».

Мусимо зауважити, що запропоновані зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України зберігають вади, що були вже в проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" (щодо запровадження душпастирської опіки

в сфері охорони здоров'я)». Замість унормування й визначення відповідного порядку функціонування служби капеланів у пенітенціарній системі маємо чергові декларації про добрі наміри. Наприклад, викликає сумнів чи потрібно виносити аж на рівень Закону України погодження з адміністрацією установи час відвідання капеланами ув'язнених. Тим паче, що кількома рядками вище було вже визначено, що капелани «можуть відвідувати установи виконання покарань для проведення заходів душпастирської опіки за спеціальним дозволом адміністрації таких установ, виданим за формою та у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади».

Викликає сумніви щодо виконання частини 9 цієї ж статті 128 щодо кількості капеланів, «достатній для задоволення релігійних потреб засуджених різних віросповідань», адже кількість представників релігійних громади різних віросповідань значно відрізняється (від десяти осіб до кількох тисяч). Очевидно, що законопроект у цій частині потребує серйозного доопрацювання.

На нашу думку, хиби подібних законопроектів витікають з того, що в українському законодавстві принципово не врегульована діяльність служби капеланів у всіх сферах національного життя. Ця надзвичайно чутлива сфера суспільного буття нації потребує системного врегулювання спочатку на рівні Концепції державно-релігійних відносин, а потім спеціально розробленим Законом України «Про службу капеланів». В такому законі доцільно визначити засади служби капеланів у різних сферах (служба військових капеланів, служба капеланів у пенітенціарній системі, служба медичних капеланів), спосіб організації таких служб, механізм функціонування тощо. Такий порядок запровадження служб капеланів дасть можливість чітко застерігати захист національних інтересів і забезпечення національної безпеки України, що особливо важливо під час російської агресії.

Констатуючи певний поступ у практичному запровадженні служб капеланів, все ж необхідно наголосити про збереження прискіпливої уваги до деструктивної діяльності московського патріархату, його ролі у розробці ідеології та організації впровадження проекту «русского міра» в Україні⁵. Адже УПЦ (МП) повністю підпорядкована московському керівництву, а це означає, що згідно зі статутом Російської православної церкви⁶ (невід'ємною частиною якої вона є) УПЦ (МП) виконує всі розпорядження та вказівки саме Москви.

Не зважаючи на останні маскувальні дії московського патріархату щодо УПЦ(МП) на архієрейському соборі РПЦ (29.11-02.12.2017 р.), УПЦ(МП) залишається ще більш жорстко підпорядкованою Москві⁷.

Негативний вплив московського патріархату підсилюється ще й тим, що РПЦ має прямі угоди про співпрацю з відповідними міністерствами⁸ і відомствами⁹ держави-агресора, де чітко вказано: *«Стороны осуществляют обмен информацией и опытом по вопросам, представляющим взаимный интерес»*.¹⁰

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Капелани вже зайняли певне місце в українських медичній та пенітенціарній системах. Вони прагнуть працювати для забезпечення духовно-гуманітарної та морально-психологічної підтримки українських громадян у складних життєвих обставинах.

⁵ Україна та проект "русского мира". Аналітична доповідь. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>

⁶ Устав Русской Православной Церкви. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/document/133114/>

⁷ В Устав Русской Православной Церкви внесены изменения, касающиеся Украинской Православной Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074448.html>

⁸ Соглашение о сотрудничестве между Министерством здравоохранения Российской Федерации и Русской Православной Церковью. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4124569.html>

⁹ Соглашение о сотрудничестве между Федеральной службой исполнения наказаний России и Русской Православной Церковью. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1414718.html>

2. Значною перепоною на шляху до ефективної толерантної співпраці на ниві служб капеланів постає УПЦ (МП), що є структурною частиною Російської православної церкви та потужним інструментом Москви для реалізації політики й ідеології «русского міра» щодо України.

3. Одним із основних підходів до побудови сучасних взаємин Української держави і релігійних організацій повинен бути концепт раціонального партнерства. Гуманітарна складова національної безпеки держави буде значно посилена завдяки використанню служби капеланів у медичній та пенітенціарній системах. Суспільно-політична практика інших держав вже довела дієздатність і ефективність такої служби.

4. Капеланські служби в медичній та пенітенціарній системах доцільно розглядати у розвитку законодавчого забезпечення всього комплексу інституту капеланства як механізму духовно-гуманітарного виховання та морально-психологічного забезпечення громадян України. Цей комплекс повинен бути підпорядкованим головному завданню – підтриманню високого патріотичного й міцного духовно-морального потенціалу Українського народу.

У цьому контексті доцільними будуть наступні заходи.

Міністерству юстиції України, Міністерству оборони України, Міністерству культури України та Міністерству охорони здоров'я України разом з іншими зацікавленими відомствами:

- розробити Закон України «Про службу капеланів» та відповідні зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» з метою правового забезпечення організації капеланських служб.

Комітету Верховної Ради України з питань культури та духовності із залученням експертів:

¹⁰Соглашение о сотрудничестве между Министерством здравоохранения Российской Федерации и Русской Православной Церковью. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4124569.html>

- у найближчий термін доопрацювати проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (реєстраційний № 4128) на виконання ст. 35 Конституції України. Ухвалення закону надасть можливість уведення у дію реального правового механізму зміни релігійними громадами своєї підлеглості в юридично-організаційних питаннях, що є гарантованим конституційним правом українських громадян на свободу совісті та віросповідання;

- терміново внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (реєстраційний № 1244) щодо назв релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі-агресорі. Це дасть можливість вивести з омани мільйонів віруючих українців, сприятиме врегулюванню відносини між різними церквами та співпраці на ниві капеланства.

- розробити відповідні зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», що запровадять в Україні систему двохсторонніх договорів, котрі будуть регулювати взаємовідносини між державою і релігійними організаціями, зокрема, і в частині організації капеланських служб. Такі механізми діють у багатьох країн Європи, де створені умови для паритетної співпраці між суб'єктами договорів на благо своїх народів.

Такі заходи практично сприятимуть запровадженню й розвитку служб капеланів у відповідних сферах національного життя, наближаючи українське суспільство до кращих стандартів світового і європейського співтовариства.

С.І. Здіорук

Відділ гуманітарної безпеки

Національний інститут стратегічних досліджень

грудень 2017 р.